

Robert Skenderović i Stanko Andrić (ur.), Franz Vaniček i vojnokrajiska historiografija. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 23. i 24. listopada 2014., Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017, 392 stranice

Vojna krajina na jugoistočnim granicama Habsburške Monarhije od svojega je nastanka u 16. stoljeću bila tek pogranično utvrđeno područje prema Osmanskom Carstvu da bi u 18. stoljeću bila preustrojena u specifičan prostor na kojemu su seljaci-vojnici živjeli raspoređeni u vojne postrojbe zadužene za obranu habsburških granica i ratovanje na brojnim europskim ratištima. Važan segment istraživanja povijesti habsburške države predstavlja istraživanje povijesti njezine Vojne krajine i na tome je polju nastao ogroman broj znanstvenih djela, kako diljem Europe i svijeta, tako i na području današnjih zemalja koje su naslijedile prostore Vojne granice. Spomenutu temu s vremenom se prestalo proučavati s gledišta jedino političke i vojne povijesti i uveli su se novi historiografski pristupi: proučavanje demografske povijesti, povijesti svakodnevice, povijesti okoliša, povijesti pograničja itd. Novi pristupi donijeli su "osvježenje" i elan za daljnja istraživanja, a ovaj zbornik posvećen je upravo tematiziranju tih novih historiografskih pristupa.

U *Predgovoru* (11-13) urednici Zbornika istaknuli su da je gore spomenuto širenje fokusa istraživanja Vojne krajine bio jedan od poticaja za organiziranje znanstvenoga skupa u Podružnici za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskoga instituta za povijest u Slavonskome Brodu i da se pri definiranju teme skupa naglasak stavio na široku lepezu pristupa istraživanju Vojne granice. Drugi poticaj organiziranju skupa bila je 120. obljetnica smrti Franza Vaničeka (1809. – 1894.), koji je pisanjem prve znanstvene monografije o Vojnoj krajini postao jedna od osoba naj-

zaslužnijih za uspostavu znanstvenih temelja istraživanja Vojne krajine. Taj habsburški državni službenik rodom iz Češke radio je kao profesor i kasnije ravnatelj u Gimnaziji u Vinkovcima, a kao umirovljeni profesor napisao je povijest Vojne krajine u četiri opsežna sveska pod naslovom *Specialgeschichte der Militärgrenze aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft*, koja je objavljena 1875. godine u Beču. Vaničekova knjiga postala je temeljnom literaturom za povijest Vojne krajine, a znanstveni skup koji je spomenuta Podružnica Hrvatskoga instituta za povijest organizirala 23. i 24. listopada 2014. godine u Slavonskome Brodu u suradnji s Odsjekom za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pokazao je koliko je vojnokrajiska historiografija napredovala od objave Vaničekova djela. Od 25 izlaganja na skupu njih 22 uključena su u ovaj Zbornik i predstavljaju doprinos hrvatskih, austrijskih, rumunjskih, bosanskohercegovačkih, srpskih i mađarskih znanstvenika spomenutoj temi. Posebice je pohvalno da radovi obrađuju raznovrsnu tematiku, koriste različitu metodologiju i zastupaju moderne historiografske trendove.

U prvome prilogu, naslovljenome *History of the Military Border: old and new challenges* (21-38), Karl Kaser istaknuo je ulogu globalizacije i financijskih poticaja Europske unije u usmjeravanju historiografskih istraživanja Vojne krajine u Hrvatskoj. Kaser je ustvrdio da je vojnokrajiska historiografija u Hrvatskoj tijekom devedesetih godina 20. stoljeća izgubila vezu s postjugoslavenskim prostorom, ali i s historiografijama srednje i zapadne Europe. Autor je naglasio potencijal mikrohistorijskih, ekohistorijskih, povijesno-antropoloških i drugih danas popularnih pristupa u istraživanju Vojne krajine, posebice u vrijeme kada dolazi do smanjenja entuzijazma za njezino proučavanje. Marko Šarić u sljedećemu prilogu pod naslovom *Višegraničje i modeli kulturne povijesti: izazovi i perspektive kulturnopovijesnog istraživanja vojnih krajina u ranom novom vijeku* (39-57) naglasio je važnost istraživanja kulturne povijesti i povijesti svakodnevice Vojne krajine

s obzirom na složenost i policentričnost toga prostora. Šarić je istaknuo dinarske elemente u različitim kulturnim sferama pograničja, od materijalnih, duhovnih, rodnih, obiteljskih i ratničkih sve do moralno-etičkih sfera te zaključio da temeljito istraživanje spomenutih tema tek slijedi. Zrinka Blažević u poglavlju *Istraživanje vojnokrajiske povijesti iz perspektive 'studija granica': mogućnosti i ograničenja* (59-73) ustvrdila je da – bez obzira na postojanje ekstremno različitih i ponekad nespojivih pristupa u okviru studija granica – spomenuta poddisciplina može biti vrlo poticajna za buduća istraživanja vojnokrajiske povijesti zbog svojega utjecaja na razvijanje istraživačke senzibilnosti za heterogenost Vojne granice.

Nataša Štefanec u prilogu naslovljenoj *O istraživanju nasilja u vojnokrajiskom kontekstu* (75-94) naglasila je da je u Vojnoj krajini nasilje bilo u samome temelju društvenoga uređenja i njezin smisao, a ne aberacija. Zbog rata i stalne ratne opasnosti vojnokrajisko je nasilje teško podijeliti na ratno i mirnodopsko te njegovo istraživanje predstavlja velike izazove, istaknula je Štefanec, i ponudila smjernice u mogućnostima usporedbe europskih i vojnokrajiskih fenomena kao što su dvoboji, vojno nasilje nad civilima itd. U sljedećemu prilogu pod naslovom *O značaju uporednog korištenja osmanskih i neosmanskih (kršćanskih) izvora u proučavanju područja Vojne krajine* (95-102) Nedim Zahirović na primjeru proučavanja životopisa osmanskih velikodostojnika na dužnostima u pograničnome području europskoga dijela Osmanskoga Carstva ukazao je na važnost istovremenoga korištenja osmanskih i neosmanskih izvora za pravilno razumijevanje vojnokrajiske problematike. Elma Korić u poglavlju *Stepen izučenosti rubnog pojasa osmanskog serhata u Bosni naspram habsburških vojnih krajina Hrvatske i Slavonske na temelju osmanskih izvora do kraja 16. stoljeća u dosadašnjoj bosansko-hercegovačkoj historiografiji* (102-120) dala je pregled dosadašnje bosansko-hercegovačke historiografske aktivnosti posvećene proučavanju osmanskoga

pograničja u ranonovovjekovnoj Bosni. Autorica je zaključila da je u spomenuta istraživanja potrebno unijeti nove metodologije poput načela povijesti pograničja i "isprepletanih povijesti" (*entangled histories*).

Damir Stanić u prilogu *Ambivalentna lojalnost na Hrvatskoj krajini u 16. stoljeću* (121-142) piše o bogatoj interakciji pograničnoga stanovništva na habsburško-osmanskoj granici u 16. stoljeću čak i u vrijeme ratnih sukoba: pripadnici vlaškoga i hrvatskoga stanovništva trgovali su s neprijateljem, prenosili mu važne informacije i mijenjali strane u sukobu. Stanić je zaključio da takve pojave svjedoče o kompleksnosti društvenih odnosa na habsburško-osmanskoj granici i daju poticaj za opsežnija istraživanja tih fenomena u sklopu povijesti pograničja, povijesti nasilja itd. János Suba, Gábor Csüllög, Lóránt Bali i László Tamás u zajedničkom su tekstu pod naslovom *Geografski podaci Marsiglijeva kartografskog prikaza granice između dvaju carstava* (143-160) analizirali kartografski rad austrijskoga diplomata Luigija Fernanda Marsiglija tijekom sklapanja Mira u Srijemskim Karlovcima i Marsiglijevu kartu dogovorene granice, koja se nalazi u Arhivu vojnopovijesnih karata u Budimpešti. Zaključili su da je spomenuta karta izvanredan izvor za istraživanje habsburško-osmanskoga pograničja u spomenutom razdoblju. Ferenc Véghe u prilogu *Doprinos mađarske historiografije istraživanju Vojne krajine u ranom novom vijeku (16.-17. stoljeće)* (161-172) obrazložio je pretežiti stav koji vlada u mađarskoj historiografiji glede uspostave Vojne krajine i njezine podjele. Naime, mađarski istraživači smatraju da su hrvatsko-slavonski generalati činili sastavni dio iste obrambene strukture s četiri prekodravska pogranična okruga u današnjoj Mađarskoj. Autor je ustvrdio da iz toga proizlazi da se u mađarskoj historiografiji povijest obrambenih sustava Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva dijeli u tri razdoblja: srednjovjekovno (oko 1420. – 1526.), ranonovovjekovno (1521. – 1740.) i novovjekovno (1700. – 1881.).

Vladan Gavrilović u poglavlju *Srpska istoriografija o Potiskoj vojnoj granici (173-192)* na temelju radova srpskih istraživača Vojne krajine pisao je o Potiskoj vojnoj granici u Bačkoj kao odvojenome krajiškom entitetu srednje veličine u sklopu habsburške Vojne krajine, o njezinome ustroju, vojnome kadru i njezinoj sudbini nakon ukidanja 1750./1751. godine. Dejan Mikavica i Goran Vasin u zajedničkome radu naslovljenom *Vojna granica u srpskoj istoriografiji i političkim časopisima u drugoj polovini XIX veka (193-209)* na temelju arhivskih izvora i srpske periodike od 1848. do 1881. godine dali su pogled na političko djelovanje Srba, Hrvata i Mađara s ciljem državnoga preuređenja Habsburške Monarhije u kontekstu razvojačenja Vojne granice. Autori su pokazali da je spomenuta tema zauzimala ključno mjesto unutar onovremenoga srpskoga političkog mnijenja i periodike. Adrian Ardeț u prilogu *A border administration system called Craina inherited by the 13th Romanian-Banat Border Regiment (211-216)* pisao je o spomenutoj pokrajini na nekadašnjemu teritoriju Graničarske pukovnije br. 13. sa sjedištem u Caransebeșu. To "zaštitno područje" vjerojatno je nastalo prije 1428. godine kako bi štitilo Severinski Banat i bilo je nastanjeno rumunjskim stanovništvom. Bogdana Branca u poglavlju *The oral and the ethnographic historiography of the 13th Romanian-Banat Border Regiment (217-222)* predstavila je dosadašnje etnografske spoznaje o Graničarskoj pukovnici br. 13, odnosno o tipu krajiških građevina, krajiške odjeće, proslava itd.

Alexander Buczynski u radu naslovljenom *Trendovi u historiografiji o Vojnoj krajini u Hrvatskoj poslije 1959. godine (223-239)* analizirao je relevantne monografije, zbornike, knjige građe i članke o vojnokrajiškoj tematici u spomenutom razdoblju. Zaključio je da je vojnokrajiška tematika prošla put od zanemarenosti u pedesetim godinama do izrazite plodnosti u novome tisućljeću i sve uže specijalizacije bez stvaranja sinteza povijesti Vojne krajine. Autor je analizirao i današnji položaj hrvatske povijesne znanosti

i ustvrdio da joj slijedi opravdavanje njezine društvene uloge u uvjetima globalizacije i tržišnih zakonitosti. Na tome je tragu predložio sustavno objavljivanje izvorne građe i njezinu digitalizaciju te multidisciplinarnan pristup u istraživanjima. Robert Skenderović u prilogu *Autarkičnost vojnokrajiškog sustava u opusu Franza Vaničeka (241-256)* ustvrdio je da je ideja održivosti Vojne granice počivala na autarkičnosti (samodostatnosti) vojnika-seljaka i da su joj seljaci oduvijek težili, a habsburške vlasti tu su težnju znale iskoristiti. Autor je istaknuo da je tek sredinom 20. stoljeća došlo do važnijega istraživanja vojnokrajiške autarkičnosti i da je u Vaničekovo vrijeme ta tema bila izvan znanstvenoga interesa. Kristina Milković u poglavlju naslovljenom *Pravni akti i pravna povijest u djelu Franza Vaničeka i u vojnokrajiškoj historiografiji (257-294)* analizirala je vojnokrajiške zakonske akte i istaknula važnost Vaničekova djela za taj aspekt vojnokrajiških istraživanja.

Stevan Mačković u prilogu *O Subotici u Vojnoj granici i Franzu Vaničeku u djelima Ištvana Ivanjija (295-300)* pisao je o gradu Subotici kao dijelu Potiske vojne granice, o njezinu stanovništvu, problematici njezina ukidanja te o subotičkome gimnazijskom profesoru Istvánu Iványiju, koji je napisao opsežnu monografiju o povijesti Subotice u sklopu Vojne granice. Željko Holjevac u prilogu *Franz Vaniček i zapadna Hrvatska (301-310)* izložio je Vaničekov trogodišnji boravak u Senju i Karlovcu ranih 1860-ih godina i analizirao njegovo tamošnje javno djelovanje i spisateljsku aktivnost. Sanja Lazanin u poglavlju *Franz Vaniček, Vinkovačka gimnazija i njemački kulturni utjecaj u istočnoj Hrvatskoj (311-332)* analizirala je njemački kulturni utjecaj u istočnoj Slavoniji kroz prikaz Vaničekova djelovanja. Autorica se fokusirala na Vaničekov nastavni rad u vinkovačkoj gimnaziji od 1841. do 1869. godine i njegov prikaz kulturnih prilika u slavonskome dijelu Vojne krajine u njegovoj monografiji o Grani. Autorica je naglasila da je Vaniček bio lojalistički službenik nesklon nacionalnim pokretima i uvođenju hrvatskoga jezika kao

nastavnoga, ali i zagovornik podizanja onovremene razine kulture u Slavoniji.

Branko Ostajmer u prilogu naslovljenom *Franz Vaniček i njegov Essek* (333-354) na temelju periodike i literature obradio je posljednjih dvadesetak godina Vaničekova života provedenih u Osijeku. Autor je istaknuo da je Osijek bio bogat društvenim životom i njemačkim duhom i da je stoga bio privlačan Vaničeku, koji je slabo govorio hrvatski. Vaniček je u Osijeku razvio bogatu publicističku aktivnost i iskazao se kao protivnik hrvatske samostalnosti i zagovornik autonomnosti u okviru Austro-Ugarske. Vlasta Švoger u prilogu *Publicistička aktivnost Franza Vaničeka u zagrebačkim listovima* (355-372) analizirala je Vaničekovu aktivnost u listovima *Agramer Zeitung*, *Narodne novine* i *Pozor/Obzor* od 1840-ih do 1870-ih godina. Autorica je zaključila da je Vaniček bio kvalitetan publicist odličnoga profesionalnog stila i arhivske utemeljenosti u člancima o raznolikim društvenim i gospodarskim temama. Marijan Šabić u prilogu naslovljenom *Prilog bibliografiji Franje Vaničeka: suradnja u časopisima Ost und West i Moravia* (373-386) dao je pregled bogate i raznovrsne Vaničekove suradnje u navedenim češkim listovima u 1830-im i 1840-im godinama. Zbornik završava poglavljem *Slike sa skupa* (387-392).

Kvalitetni i raznovrsni radovi zastupljeni u zborniku pokazuju da znanstveno istraživanje Vojne krajine ima dugu tradiciju i veliku važnost u zemljama kroz koje se pružala Vojna granica. Pored toga, pokazuju i da njezino temeljito istraživanje još uvijek ima smjerove u kojima se može i treba razvijati, ne samo u smislu uže specijaliziranih radova, nego i većih sinteza zasnovanih na novim historiografskim poddisciplinama. Ovaj zbornik trebao bi biti zanimljivo štivo ne samo za uski krug istraživača Vojne krajine i vojnokrajiske historiografije, nego i za druge znanstvenike i širu javnost zainteresiranu za bogatu povijest te institucije.

Andelko Vlašić

Luka Šešo (ur.), *Samobor – stotinu godina nakon Milana Langa*, Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište i Ogranak Matice hrvatske u Samoboru, 197 stranica

Zbornik radova *Samobor – stotinu godina nakon Milana Langa* nastao je na osnovi izlaganja na istoimenome znanstveno-stručnom skupu u organizaciji Hrvatskoga katoličkog sveučilišta i Ogranak Matice hrvatske u Samoboru. Poticaj skupu bio je znanstveno-istraživački projekt *Interdisciplinarno istraživanje manjih urbanih zajednica. Samobor – stotinu godina nakon Milana Langa*. Naime, stota obljetnica objavljivanja Langove monografije *Samobor: narodni život i običaji* (1915.), nastale na ideji Antuna Radića izloženoj u *Zborniku za narodni život i običaje* 1897. godine pod nazivom *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*, poslužila je autorima radova da komparativnim pristupom s Langovim spoznajama motre promjene i razvoj mentaliteta, tradicije, identiteta i svakodnevnice grada Samobora i njegove okolice.

Radom *Samoborski kraj i plemićka obitelj Vojković u 17. i 18. stoljeću* (9-26) Valentina Janković na osnovi pisama, ugovora, zadužnica, povelja i svjedočanstva iz obiteljskoga arhiva Vojković (čuva se u HDA) ocrtala je povijesne dimenzije Samobora 18. stoljeća. Pritom je istražila društvene, vjerske, ekonomske, kulturne i običaje aspekte svakodnevlja, a osobito isprepletenost odnosa seoskoga stanovništva i plemenitih obitelji. Lang u monografiji ocrtava povlastice, društvene običaje, prava i obveze koje Janković promatra usporedno s arhivskom građom obitelji. Janković ističe ulogu plemića kao "zemaljskih gospodara," značenje kupoprodajnih ili založnih ugovora, njihovu brigu i obranu podložnika s ciljem očuvanja mira, njihovo darivanje crkava, samostana i crkvenih redova, a napose ulogu u njegovanju kontinuiteta kulture i tradicije, običaja i ponašanja.

Mislav Kovačić u radu *Od hudih jezika finih familija samoborskih i fest grdih reči*